

מקורות בנושא נשים בתפקידים ציבוריים
מאת הרב אריה אברהם פרימר

11

דברים ין שפטים

2

ספרי ין שפטים

כט (טו) שאם תשים. מת מנה אחר תחתיו. מלך. ולא מלכה. אשר יבחר ה' אלהיך בו. (סנהדרין כ) על פי בביא. מקרבך. ולא מחוץ לארץ.

לא לא תוכל לתת עליך איש נכרי. זו מצות לא תעשה. איש נכרי [אשר לא אחיך הוא] מכאן אמרו [יבמות מה] אין ממנים פרנס על הצבור [עד שתואו אמו מישראל]. אשר לא אחיך הוא. [זה העבד]

לט (כ) למען יאריך ימים על ממלכתו. אם עושה הוא מה שכתוב בענין. כדאי הוא שיאריך ימים על ממלכתו. הוא ובניו. [הוריות יא] שאם מת. בנו עומד תחתיו. ואין לי אלא זה בלבד. מניין לכל פרנסי ישראל שבניהם עומדים תחתיהם. תלמוד לומר הוא ובניו בקרב ישראל. כל זמן שהם בקרב ישראל בנו עומד תחתיו.

פירוש אל הארץ אשר יהיה אלהיך י
נתן לך וירשתה וישבתה בה ואמרת אשיבה עלי מלך ככל
הגוים אשר סביבותי: שום תשים עליך מלך אשר יבחר יהוה
אלהיך בו מקרב אחיך תשים עליך מלך לא תוכל לתת
עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא: רק לא ירבהו לך סוסים
ולא ישוב את העם מצרמה למען הרבות סוס ויהיה אפר
לכם לא תספן לשוב בדרך הזה עוד: ולא ירבהו לך נשים
ולא יסוד לבבו וכסף וזהב לא ירבהו לך: והיה כשבתו
על פסא ממלכתו וכתב לו את המסנה התורה האחת על-
ספר מלפני הפהנים הלואים: היתה עמו וקרא בו בלוי
חיי למען ילמד ליראה את יהוה אלהיו לומר את קול דברי
התורה האחת ואת החקים האלה לעשותם: לבלתי רוסל בבו
מאחיו ולבלתי סור מן המצוה יסן והמאל למען יאריך
ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל: לא * יח

ספרי ין שפטים

שפטים. הלכות מלכים פ"א

תצח. שלא להקים עלינו מלך נכרי
סדיני המצות מה שאמרו זכרונם לברכה.
שאין מצדיקין אלא פורע ישראל—ראש שררה.
ואפילו קנה על אמת הנשים. שמשלך המנה
לשרותו ואמרו גם כן. שאין מצדיקין מלך ולא
כהן גדול למי שהוא ספר או בלן (= נזל ג"ה פ"ק) או
ברקלי (= פסד עורח): לא מפני שיהיו פסולים
למלכות. אלא מפני שאמנותו נקלה — פולולין
קדם העם לעולם: ומי שיצא בקלאכות אלו.
אפילו יום אחר — נקסל לשרות אלו.

ר אין מסדרין מלך סקול נרם
אפילו אחר כמה דורות עד שיהיה אבן ישראל.
שנאמר לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך
הוא. ולא ללמדת [ל] בלבד אלא לכל שירות
שבישראל. לו שר זבא לא שר המסע או שר עשרת.
אפילו מצות על אמת הנשים שמשלך סכנה לשירות.
הוא עוד יותר רחוק או נשא שלא הוא אלא ישראל.
שנאמר מקרב ארץ חסד עליך מלך כל משפחת
שארית מישראל לא יהי אלא מקרב ארץ: [הוא מסדרין
אשר נמלכתו שנאמר עליך מלך ולא מלכה: וכן כל
משפחה שבישראל אין מביאים בהם אלא איש:
[כשעומד הן משהו אחד בשם המסכה. שאמר
רק שיהיה את פה השם רצון על ראשו ושקט.
והאמר שישמח הולך ויהי זה אבן לו ולבנו עד עולם.
שנמלכת דושה שאמר למען יאריך ימים על ממלכתו
הוא ובניו בקרב ישראל. והוא בו קם מסדרין לו
המלכות עד שגדלו. כמו קשה ידוע לראש. וכל
הקדם בגלות קדם לירושלם ומלכות. והוא העול קדם
למען ספר. ולא המלכה בלבד אלא כל המצוות
הכל המצוות שבישראל ידוע לבנו ולבן [ל] בנו עד
עולם. והוא שיהיה חבן סכלא מכם אמתו בתכמה
ובדואה. והוא סכלא בדואה אק"ם פשוט סכלא בתכמה
מסדרין אחר בשם אבן ומלמך אחר. וכל מי שאין
בו דואה סכס אק"ם שמשוץ מוכנה אין מסבין אותו
לפני מן המצוות שבישראל.

פרמך
3'
המסך

פרשת משפטים (מצות עז)

רמ"א אמת שמת צ"ג פ

ונהגת מצוה זו בנכרים אכל לא בנשים.
שאין דנות. כמו שאמרנו למעלה בהרבה מקומות.
ואל קשה עליך מה שכתוב בדבורה הנביאה
היא שפטה את ישראל (שופטים ד ו). שאפשר
לנו לתרץ שלא קנה הדין נהפך על-שיהי. אכל
הקנה אשה חקמה ונביאה והיו נושאים ונותנים
עמה אפילו בנכרים של אסור והמר ודיגין גם-
כן. ולכן קתוב עליה. היא שפטה את ישראל.
או נאמר שקבלה עליהם ראשי ישראל ואמריהם
כל-אדם לדון על-שיהי. דבקבלה נדאי הכל קשרים.
דכל-תנאי שפסמן — קים. ומכל-קקום כל-זה
שאמרנו שאין דנות. הוא כנצת קצת המספרשים
וקנצת הקירושלמי (סנהדרין ס"ג הי"ט). שכן נמצא
שם בפירוש. אכל לנצת קצת מן המספרשים.
בשרות הן לדון. ואמרו כי מקרא קלא הוא
שנאמר. היא שפטה. ומה שאמרו בסנהדרין
(ד"ב) דכל שאינו כשר להעיד — אינו כשר לדון.
ונשים נדאי אינן כשרות להעיד כדמוכח שם.
אפשר שיאמרו למי נצתם זה לשי שאין למדין
מן הקללות. ונהרעה מן הדברים ימן המכרא
שאינו קתוב דין. כדאימא בירושלמי וכדפסקע
לפי גסרין ורר ששיטתו.

שם ולא בנשים ומלך שהנשים פסולות לדין. דכל שאינו כשר
להעיד איש כשר לדין והמן נפרק בה כיון כל הכשר לדין
כשר להעיד ונרמין נמי נירושלמי נאמר כהן שני ונאמר להמן שני וישלחו שני
אנשים במחנה מה להמן אכשים ולא נשים ולא קטנים בו' לנדרו שאין האשה
מעידה מעתה אילה דנה אולי"הא כתיב והיא שופטה את ישראל יש לומר דלא
שופט' מונס אלא מנהג' כשופט' ששפטו את ישראל ואמר דלמדין בנכרי שוסחשים
עליך מלך ולא מלכה ההם לא חטו הוחם אלא היו נוהגין בה כדון מלכה
והיו נוהגים על פיה ולי נמי שופעת דכה סמו' ומקבלים הוחם כדרך שאדם
מקבל אחר מן הקרובים: שם ומינין על זרן הסנועה כלומר על זרן

38

ב. מלכות ושררה
ספרי דברים פסקא קנ"ז:
שום תשים עליך מלך — מלך ולא מלכה.
ספרי שם כ"י אפטוביצר [הוצע במהדורת פינקלשטיין
מקביל פסיקתא זוטרותא]: וכן במצוה כסנף
אין ממנים האשה פרנסת על הצבור.
[הלכה זאת אינה מפורשת בתלמוד].

עלה שלא מטובה עושה זאת אלא מצד שנשכרה לזה נאמנת באופן שנאמנת בשלה. ולכן מעשים בכל יום ככל הדורות שהיו שוכרין נשים לבשל ולקנות בשר וכל מיני אוכלין והיו סומכין עליהן ולא היה קשה מזה על חוט' עירובין משום שכיון שנשכרו לזה הרי רמי' אז עליהו שנאמנות כמו בשלהן מסמ'. ועיין בגיטין דף ז' שרח"ב סמך על עבדיו ועמידים לא עדיפי מנשים דגם על עבדים אמר בפסחים משום שהוא דרבנן כמו שאמר על נשים וכן בדף ס"ז בעבדי דריש גלותא שלא רצה ר' ששת לאכול רק משום ידוע דהיו חשודין דהיו לא מעלו ע"י.

נמצא שמצד נאמנות אין שום חשש שאם אך היא מוחזקת לאשה כשרה וליודעת ומבינה איך ומה להשגיח יש לסמוך עליה. אבל יש לדון בזה מצד אחר. והנה הרמב"ם בס"א ממליכים היה כתב וכן כל משימות שבארץ אין ממנים בהם אלא אש. ואף שלא ידוע לי בעניי מקום לדבריו דבספרי שצ"ח הכ"מ והרדב"ן ומ"ע לא הוכר אלמ' מלך ולא מלכה אבל דין כל משימות שלא יהיו נשים לא הוכר שם. וצריך לומר דהוא סברת עצמן כמו שדרשינו לכל משימות שלא יהיו אלא מקרב אחיך ביבמות דף מ"ה. דרשינו נמי כל הדינים שבפרשה שנאמר על מלך גם לכל משימות שהוא גם לזה שנאמר בספרי מלך ולא מלכה שהיה לכל משימות שלא ממנים אשה. והשגחה על כשרות מסתבר שהוא מינוי וראיה לזה מקידושין דף ע"ז שאתא במערכא אמילו ריש כורי לא מוקמי מינייהו ופרשיי ממונה על המדות. והוא המש כמו השגחה על הכשרות דמה' לו כשרות המשקלות והמדות לכשרות איטורי מאכלות. והטעם הוא שהחלוק בין להשיבו למועל ובין להחשיבו לממונה שהוא שררה אינו מצד חשיבות המלאכה. אלא דאם נשכר לעשות רצון המשכירו הוא מועל אף שהיא מלאכה חשובה ואם נשכר לעשות נגד רצון בעה"ב כהשגחה על המשקלות ומדות שבעה"ב היה אפשר רוצה שיכשיר לו גם משקל ומדה התסרים והוא ממונה למוסלם וליקחם מבעה"ב הוא שררה על בעה"ב שבעה"ב מחוייב לעשות כמו שהמשיגיה אומר. וכן הוא משמ ממונה להשגיח על הכשרות שמלאכתו הוא לעשות אף נגד רצון בעה"ב שלא. להנחיה לבעה"ב שיקנה דברים אסורים וא"כ להרמב"ם אין למנות ע"ז אשה. אבל משמע לי שלא כ"רע סברי כן דהיינון כתב דין ולא אשה רק במלך ולא מלכה ובדין ירושה ינו שגם בכל מינויים אלמא דדין ולא אשה אינו כשאר משימות והטעם דמקרב אחיך קאי על כל משימות

A

לא
מכר
מקור
לפי
כ"מ

B

הצעת
לכ"מ

C

ראשון
הוא
לפי
כ"מ

הוא מרבויה דתשים כמו שקאי על מלך כדמשמע מפרשיי אבל דרשא ולא מלכה שנאמר רק במלך מנא להו שיהיה גם בכל משימות כן. וכ"ש לתוס' סוטה דף מ"א שגם לענין מקרב אחיך יש חלוק בין מלך לשאר משימות שאין למילף מדין מלך ודין שאר משימות אינו מצד שיש לו כל דיני המלך אלא משום דסמך משימות למקרב אחיך ש"מ דבעינן בהו מקרב אחיך קצת כגון אמו מירשאל ומלך חור ושנה עליו מקרב אחיך תשים עליו מלך דקפיד שיהיה אביו ואמו מירשאל ע"ש א"כ ודאי שאין למילף סטול אשה שנאמר רק במלך לומר שגם בכל משימות תפסל אשה ולכן משמע שהתוס' סוטה ודאי פליגי על הרמב"ם וכן משמע שילפוג רשי' ור"ן קידושין כדכתבתי ממשמעות פירושה. וכן משמע שלא כל דבר ילפינן מדין מלך דהרי לענין דין ירושה הוצרך לדרשא אחרת הוא ובניו בקרב ישראל כל שהם בקרב ישראל בנו עומד תחתיו בספרי שם וא"כ צ"ע שיטת הרמב"ם ולכן לצורך גדול בשביל חיות האלמנה ובניה היתומים יש לסמוך על החולקים על הרמב"ם ולמנותה תחת בעלה להשגחה.

אבל נראה שלמה שבארתי שזה השגחה נחשב מינוי הוא משום דעבורתו הוא נגד רצון בעה"ב יש עצה לקיים גם שיטת הרמב"ם. שהיא תהיה שכורה מהרב שרק הרב יהיה בעלים שלה ובעה"ב ישלם השכר עבור השגחה להרב. שאז אין לה דין שררה ומינוי שלהרב צריכה לשמוע לעשות כפי שאמר לה איך להשגיח ומה הוא דבר האסור כי הלא עיקר האחריות שהקונים סומכים הוא על הרב ונחשבת היא רק כעושה מלאכת הרב בדבריהם שיכולה לעשות שנחשבת לגבי הרב רק כמועל בעלמא שאפשר לו גם להעמיד אשה ביון שהיא נאמנת לבעלי ואף שהיא דריש כורי וריש גרוגותא נאמר סתם שלא מוקמו מינייהו שהוא אף שמשלמין שכירותו מהכ"ד ומהעיר ולא כבעלי החנויות ובעל הגרוגותא. הוא משום דשם אין זה מלאכה בה"ז אלא שביחוד ממנים על זה הדבר בפני עצמו וכן הוא אם יהיה מינוי השגחה מהעיר נמי היה נחשב. מינוי אף אם התשלומין יהיה מקופת העיר אבל במדינתנו עיקר ההשגחה הוא על הרב שעליו הוא כל מעשה השגחה לכן אם גם הוא ישלם השכירות הוא רק מועל של הרב ולא ממונה כשרות השגחה כדבארתי.

ובדבר איש ואשה שזה שתי נשים שעשו דיווארס בחוקי המדינה ולא נתגרשו בגט פטורין ועתה נעשה

D
מכר
כ"מ
קאי
לפי
כ"מ

E
א"כ
לפי
כ"מ
קאי

קאי
לפי
כ"מ
קאי

שלום ביניהם שמוכרזין מצד דיני המדינה לעשות גישואין להחשיבים איש ואשתו בדיני המדינה ומחמת שהוא גנאי להם שילכו אצל שופט העיר שיעשה גישואין כמנהג האינם שומרי דת רוצים שכתריה יעשה גישואין ביניהם בקידושין וחופה אף שאין שייך לברך דוא הם איש ואשתו בדיני התורה הוא רק מעשה הבל בעלמא אמרים שיעשה קידושין וחופה בלא ברכות. הנהגון לע"ד שלא יעשה מעשה קידושין וחופה כלל כדי שלא יאמרו שגם בדיני ישראל תופסים הדיווארס של המדינה לגט כי במדינה הזאת שרבים הם שאין יודעין כלל מדיני התורה יש לחוש שימצאו הרבה שיטעו בזה ולכן אין כדאי לעשות שום מעשה שיראה שנישאר עתה מחדש. אלא יכול כתריה למלאות הליסענס ולחתום שם עדים ולא שייך לחוש לשיקרא כי עשיית השלום ביניהם יש לקרא כמו גישואין מחדש כיון שלמעשה היו כמגורשין אף שלדינא לא היו כמגורשין שייך לקרא לזה שנשאה מחדש בשם גישואין נשים שהרי למעשה נושאה עתה מחדש לביתו כמו בתחלת גישואין ואין בזה שום שקר. וזה ראוי לעשות כדי שלא יצא לעו עליהם שנישאו אצל שופט שלא כדיני ישראל והיו גם כאלו שיחשבו שהוא גישואין ראשונים שלהם.

הגני ירדו ומברכו כהן כשר ושמח.

משה פיינשטיין

סימן מה

עוד בענין אשה להתמנות להשגחה

מע"כ ידידי הרב הגאון מוה"ר מאיר אסמעל שליט"א עורך ירחון המאור.

הנה מה שמתנצל כתריה מה שהוא סובר דלא כדברי איני יודע למה הוא צריך להתנצלות הא ודאי שכל אחד צריך לברר האמת לפי דעתו בין לקולא בין להומרא אף שהוא תלמיד נגד סברת רבו וכ"ש לאחרים שאינם תלמידיו. ועיין בספרי אגרות משה ח"א"ה סימן ק"ט שהארכתי בזה קצת. ואם כוונתו להתנצל במה שאולי בלשונו הטית דברים כנגדי הנה יודע לכל המכירים אותי שביה אני רחוק

מקפידא ח"ו על שום אדם וכ"ש על ת"ח. ולכן אכתוב רק לעצם הענין.

הנה מש"כ כתריה שמצד תשובתי בזה שהקשתי על הרמב"ם שפוטל נשים אף לכל משימות שלא ידוע לי בעניי מקור לדבריו. וגם שמשמע לי שלא כ"רע סברי כן יוצא מכשול שימנו נשים לפרעודענט במדינת ישראל. אין אנו אחראין להנהגת המלכות דשם שהיא בעה"ד אצל כופרים ומומרים ואין מתחשבים עם דעותינו כלום ואף אם כ"רע יסברו כהרמב"ם וגם היה מפורש בגמ' ואף בתורה שככתב לא היו מתחשבים מזה כמו שלא מתחשבים עם כל איטורי התורה החמורים ביותר והמפורשים בגמ' ובקראי וממילא אין שום מכשול מזה. ולשמא ימנו אשה להבתי כנסיות שבמדינתנו אמעריקא נמי לא שייך שיוצא מזה מכשול. דהבתי כנסיות והמוסדות שמתנהגים ע"פ דרך התורה לא יעשו בלא הוראת רב מובהק וממילא סגי לזה גם שיטת הרמב"ם שלא למנות אשה. ולאלו שסרו מדרך התורה הרי גם אם הוא איסור ברור ומפורש שבתורה לא ישגיחו ע"ז ואין אנו אחראין עליהם. וממילא נמצא שליכא שום מכשול ח"ו מברור ההלכה שכתבתי שלא כ"רע מודו להרמב"ם וטעות הוא ביד אלו שערערו לומר שהוא מכשול.

ובכלל דרי מינוי כופרים ורשעים ודאי אינו כדין התורה כמפורש ברמב"ם ס"א ממליכים ח"ו וכל מי שאין בו יראת שמים אע"פ שהכמתו מרובה אין ממנין אותו למינוי מן המינויין שבישראל ואף דוד לא זכה אלא לכשרים ע"י"ש וכ"ש שכופרים ורשעים אין ממנים לשום מינוי ובהו כ"רע מודו ומפורש זה גם בחינך במצוה תצ"ו ואין שייך לחלוק ע"ז דעיקר תכלית מינוי מלך הוא רק לחזק התורה והמצות כדאיתא בספ"ד ממליכים וכן כל המינויין בישראל ודין זה חמור מינוי אשה כשרה דבאשה מסתפק המגיה שמא ע"י ירושה אפשר גם מלכה ע"י"ש ובמינוי כופרים ורשעים ומי שאין בו יראת שמים אף כשליכא בן אחר אין ממנין אותו לא למלך ולא לכל מינויין וליכא שום ספק בזה. וזה אין מחזיקין אותן המעריצים למכשול ומה שמבררין הדין דאשה כשרה חושבין למכשול וברור שאם יודמן באיזה מקום שרוצים למנות לאיזה מינוי רק או איש שהוא כופר ובעל עברות או אשה כשרה וא"א למועל שלא ימנו שום אחד מהן אלא איש כשר. שודאי צריך לסייע שימנו את האשה הכשרה ולא את האישה הכופר והרשע. ולכן רק דברי הכל

F
א"כ
לפי
כ"מ
קאי

G
קאי
לפי
כ"מ
קאי

אכר

כ"ה. עה"ק ירושלם ח"ו יי ניסן תר"פ

תשובה כללית!

לרבים השואלים אותי, על דבר השתתפות הנשים בכחירת "אספת הנבחרים"

הגיעה לידי שאלתכם הנכבדה בוכר ההתיחסות לענין בחירת הנשים לאספת הנבחרים של יהודי ארץ-ישראל, כעת אף שכבר גיליתי את דעתי — בענין זה ככלל במכתבי הגלוי להסתדרות "המזרחי". והנה כאז כן עתה אני מכרח לומר, שאני איני כדאי ששלחתם לי, כי רואה אני שהכרח גדול הוא לאסוף אספה גדולה של רבני ארץ-ישראל ועל פיה יקום הדבר למעשה. חשוב אני, כי עוד לא נפרדה כל כך המדיניות אצלנו מן הדת, עד שתהיה לנו אפשרות לחשוב, כי יש רשות למדינאים שלנו לעשות איזה דבר כללי, בשם הזכור הארצי-ישראלי ביחוד, בלא שום התחשבות עם דעתם של כל האוטוריטטים של הדת כארץ-ישראל, ברובם הגדול. ע"כ לדעתי הכרה הוא, שכל רבני ארץ ישראל יחד יחליטו את משפטם על זה, ומצב הזמן הדוחק ביחוד הוא הגורם הגדול להזדרז כמה ראפשר שתצא האספה הזאת אל הפועל במקום היוחר אפשרי. אמנם לגילוי-דעתי בצורה תאורית, הגני מוצא לי עכשיו, להוסיף קצת ברור על הרברים, אשר אמרתי במכתבי הגלוי הנ"ל.

כאז כן עתה מוכרחני לומר, שהרבנים, שהודיעו את האיסור מצד הדין עד כה שאבו את דעתם ממקור הקול האחר שאנו שומעים מן התורה מן הנביאים ומן הכתובים, מן ההלכה ומן ההגדה, המורה שרוח האומה כלה בצבינו וטהרתו, עומד הוא נגד החדוש המודרני הזה, ואם אנו מטים את עצמנו כאן דוקא לתכונת המוסר האירי החדיש, הרי אנו עושים כזה מעשה בגידה ביחס למוסרנו אנו, "למוסר היהדות", מה שמביא לנבק את רוח האמה ולהוריד לארץ את המבצר של התחיה הלאומית. ואם אין אנחנו נביאים, בני נביאים אנחנו, ואנו חייבים לקרא בקול גדול, לכל אחינו החפצים כעת בכצורה של תחיתנו: שישמרו ברוחם ולא יאכילו אותנו את הבסר הזה שיביא בהכרח לידי קהיות שנים, שנהיה מוכרחים להתחרט על זה הרבה מאד.

אנו מאמינים, שמבטנו על החיים החברתיים הוא יותר עדין ויותר טהור מהמבט של עמי התרבות הזמניים ככלל. המשפחה שלנו היא לנו קדושה בצורה הרבה יותר עמוקה, ממה שהיא בכל העולם המודרני. וזהו היסוד של אשרה וכבודה של האשה בישראל. אצל העמים האחרים, אין המשפחה יסודה של האמה, אין המשפחה קבועה ועמוקה כל כך כמו שהיא בתוכנו, ומטעם זה הם אינם נרתעים כל כך מפני הכדקים שבחיי המשפחה ולא יסבלו כל כך, מפני תוצאותיהם בחיי האמה. הגורם הנפשי של הדרישה הזאת, לקרא את הפומביות של הבחירות בשם זכויות לנשים, בא בעקרו ע"י מעמדן האמלל של הנשים ההמוניות אצל

העמים האלה. אם היה מצב המשפחה שלהם כל כך שלו ומכובד, כמו שהוא בישראל ע"פ הרוכ, לא היו הנשים כעצמן ולא אנשי המדע והמוסר והאדיראלים הגבוהים דורשים את מה שהם קוראים בשם: "זכויות" של בחירה לנשים, באותו הנוסח הרגיל. שהוא עלול לקלקל את שלום הבית, ואשר מקלקול זה מכרת לבא רקבון גדול באחרית לחיים המדיניים והלאומיים ככלל. אבל מתוך היאוש ומרירות הנפש, הבאים לרגלי מהלך הגסות של הגברים כקלקול חיי המשפחה, חשבו להעזר ע"י איזה יפוי-כח צבורי, לנסות כזה את הטכת מצבן ההרוס כבית פנימה, מבלי לחוס עוד על הכדקים המתוספים בו ע"י זה, אחרי שכבר רבו פרציו כל כך גם מבלעדי זה. אנחנו לא ירדנו ולא נרד למעמד כזה, ולא נרצה לראות את אחיותינו במעמד ירוד כזה. הכית אצלנו הוא גם עתה מכוון-קדש, וחלילה לנו להשכיח את הזהר של חיי אחיותינו, ולתן מקום למרר אותם ע"י המולת הרעות ומחלקותיהן בעניני הבחירות והשאלות המדיניות.

האשה הישראלית מבססת את זכויותיה על פי החוכן העדין של ערך הנפש המיוחד לה, לא על פי חקים קצובים וחתוכים, עשויים כיציקה מוכנית, שהם כעדה קרני ברזל, שאינם הולמים כלל לעדנת נפשה. ועפ"י רוב איננה די-חזקה, לפי אפיה הטבעי, להשתמש בהם, ואין כחם להשלים את מה שהם מקלקלים ביסודם של היחוישים הנפשיים, השולטים בהקפתם על כל שטח החיים כלו. המשפחה היא לני יסודה של האמה, בית יעקב יכנה את עם ישראל. אנו מכינים את בנין האמת — על פי טבע נפשנו.

הגנו תמיד מוכנים להכריז על דבר החוכה המוסרית של ההקשבה לדעת האשה בכל בית בישראל גם כנוגע לשאלות כלליות חברותיות ומדיניות. אבל הדעת המוסכמת מוכרחת היא לצאת דוקא מן הבית, מהמשפחה בתומתה, והמשועבד להוציא אותה לרה"ר הוא האיש אבי המשפחה, שעליו מוטלת חובת פרסומה של הדעת המשפחתית.

וכשאנו דורשים מן האשה שהיא תצא לרשות הרבים המדינית, ותסתכן בפרסום דעתה, בשאלות בחירות ומדיניות ככלל, אז אנו עושים אחת משתי-אלה: או שהיא מתלמדת ע"י זה כחנופה, להחניף לאיש ולתן את קולה ע"פ קולו, שלא כפי הכרתה, שאנו מקלקלים בזה את מוסרה ואת חופשה הפנימי — או שעל ידי מהומות הדעות ותלוקיהן, נהרס מצב שלום הבית, והכדקים הקליליים שבמשפחה מכרחים להביא מרץ גדול באמה. ולעיני העמים הרינו מורידים את כבודנו הכללי, כשאנו מראים לעולם, כי שיטה מקורית — הנובעת, מהתכן של רוחנו העצמי המתגלה ע"י תורתנו ומסורתנו הקדושות, שאינן בעדנו רק רברים סמבוליים כ"א ערכי חיים ממשיים — אין לנו כשביל חכנית מדינית, ובתחלת צעדנו הראשון של מסה מדינית אנו צריכים כבר להיות דוקא תלמידים קטנים של עמי התרבות הזמניים, שהם עצמם עומדים עדיין נבוכים הרבה בשאלות חייהם הקשות, כיחוד בכל הערכים הרוחניים והמוסריים שבהם וכיחוד בהפרובכלימה הקשה הזאת של שאלת הכית והמדינה.

C

A

B

בעלי התוספות על החומש
פירוש רבינו יהודה ב"ר אליעזר (חי 1310)
פרשת משפטים

(118)

לפניהם כפי' ולא לפי סט"ס. וקמ' להם
 לי קבל למשפטי עט"ס כל חבילי נרים
 פטלים לדון כדלית' פ"ג דקדושין גבי אשכנזיניה
 זכר חלף כר סהכה ולי"ם עט"ס וי"ל דהא דגר
 כאל לדון כיינו היכא פ"ג ישראל שידעין לדון
 חלל היכא סלון ישראל לא ופד"ק סהרי שמשיה ופבליין
 גרים יצו וכו' דען חס ישראל לפי פלג היה עיברלל
 שפ"ג כשפ"ס. כפ"ר מכו"ל.

זאת חקת התורה עמוד ח :

איסור גמור מן התורה יש למנות אשה לשום שררותא דמתא על
 הצבור, אפילו אם קבלו כל הצבור אותה עליהם — על דרך האסיפה
 המיסדת שחקקו חוקה ליתן זכות לנשים להיבחר. מבואר ברמ"א
 (תו"מ כ. א.) דטובי העיר בעירם דינם כבית דין הגדול, ואין לך
 שררה גדולה מזו מלבד מלכות.

(9A)

בנחזיקי הדות שנה ב גליון ט :

הוראת הרב ד"ר ריטר רב הכולל רוטרדם,

מתוך תולדות הפוסקים והאחרונים איננו ידוע ענין בחירת נשים,
 ולא עלה בשום תקופה על סדר היום בכל אלפי שנות גלותנו בשום
 קהילות ישראל. אם אבותינו לא היו נביאים, בני נביאים היו.

(9B)

איסור בחירת נשים אפשר להוכיח בראיות ברורות. מי הוא עדת
 ישראל? — עלינו לעיין בספר במדבר ונמצא כי זמא בני עשרים
 שנה זמעה. את השקל שקלו רק הגברים. בכתוב: הבו לכם
 אנשים... ואשיכם בראשיכם (דברים א 13) רק אל הגברים פונים.

שו"ת משפטי עזיאל חו"מ סימן ו :

זכות האשה בבית המורשים ומוסדות ההנהלה הצבורית והישובית —
 שאלה זאת מתחלקת לשני סעיפים: א. לבחור; ב. להבחר.

(A)

על הראשונה לא מצאנו שום יסוד ברור לאסור, ואין הדעת מקבלת
 לשלול מהנשים זכות אישית זאת, כי הלא בבחירות אלה מרכיבים
 אנו אלופים לראשינו ונותנים יפוי כח לנבחרינו לדבר בשמנו לסדר
 את עניני ישובנו ולהטיל מסים על רכושנו. איך אפשר לתפוס החבל
 בשני ראשיו — להטיל על הנשים הזמבה המשמעתית של נבחריו
 העם ולשלול מהן זכות בחירות?

להיות נבחרת מצאנו לכאורה איסור מפורש בספרי גברמב"ם. ככל
 זאת יש מקום להכשיר בחירתן מטעם אחר, לא באמרה הלכה
 זאת אלא במינוי הנעשה על ידי סנהדרין, אבל בשאלתנו אין
 כאן מינוי אלא קבלה, שעל ידי הבחירות מכריע רוב הקהל את
 הסכמתו לאותם הנבחרים שהם יהיו באי כחו לפקח על כל עניניהם
 הצבוריים. על זה הרמב"ם מודה שאין כאן שום שמץ של איסור,
 וכן מצאנו ברשב"א ובר"ן [ציטוט שהבאנו למעלה]. מכאן אתה
 למד, איסור של שימת אשה לשררת הצבור אינו אלא בדרך מנוי על
 ידי סנהדרין ולכן במנוי של בחירות שהוא קבלת הנבחרים עליהם
 לאלופים, מדינא יכולים לבחור גם בנשים.

(B)

הסברא נותנת לומר דבכל כנסיה רצינית ושיחה מועילה אין בה
 משום פריצות, וכל יום ויום האנשים נפגשים עם הנשים במשא
 ומתן מסהרי ונושאים ונותנים, ובכל זאת אין שום פרץ ושום צוהה.
 ואפילו היותר פרוצים בעריות, לא ירהרו באיסור בשעה שעוסקים
 ברצינות במסחרם. ולא אמרו רבותינו: אל תרבה שיחה עם האשה
 (אבות א ה) אלא בשיחה בטלה שלא לצורך, ושיחה כזאת היא
 הגוררת עון, אבל לא שיחה של ויכוח בענינים חשובים וציבוריים.
 ואין הישיבה במחיצה וכפיפה אחת לשם עבודת הציבור, שהיא
 עבודת הקודש, מרגילה לעבירה ומביאה לידי קלות ראש, וכל
 ישראל האנשים והנשים קדושים הם, ואינם חשודים בפריצת גדר
 הצניעות והמוסר.

(11)

לבוש [החור] לקוטי מנהגים סעיף ל"ו :

אמרו בספר חסידים: כל מקום שאנשים ונשים רואין זה את זה אין
 לברך שהשמחה במעונן, לפי שאין שמחה לפני הקב"ה כשיש בה
 הרהורי עבירה.

ואין נוהרין עכשיו בזה, ואפשר משום דעכשו מורגלות הנשים
 הרבה בין האנשים ואין כאן הרהור עבירה כל כך דדמיון עלו כקאקי
 חיורא [דומים עלינו כאוונים לבנים, כלומר הן לא מעוררות רגשות
 פטלים, על פי ברכות דף כ. א. והא פ"ק י"ד קטע ו].

הרב אליהו בקשי-דורון
שו"ת בנין אב, ח"א, סימן ס"ה

(12)

ההלכה כדעת רוב האחרונים והראשונים שאין אסור
 מינוי ושררה רק בדין שהדין מחייב את הנתבע לדון
 בו, ואילו דין הנעשה שלא בכפייה מותר בגר, מכאן
 נוכל ללמוד להלכה שכל מנוי גר או אשה לתפקיד
 שאין בו סמכות של כפייה, גם אם בעל התפקיד
 בעמדת מפתח, ודעת בעל התפקיד קובעת. אם דעתו
 קובעת רק כמומחה, כמנהיג וכבעל הוראה ואינו יכול
 לכפות את דעתו אין בזה משום מינוי ושררה, ואינו
 נכלל בכלל האיסור לא תתן עליך איש נכרי.

(A)

לפירוש זה אפשר ללמוד להלכה שכל מינוי
 שנעשה על דעת הקהל ובהסכמת הקהל, גם אם יש בו
 מנוי ושררה, וכח של סמכות מותר הוא בגר ואשה.
 ואין בו משום שום תשים עליך מלך. ומכאן שכל
 תפקיד שנקבע בבחירות, בצורה דמוקראטית
 שהקהל מקבל מרצון את המינוי, אין בו משום כל
 משימות שאתה משים לא יהיו אלא מקרב אחיך.
 ותירץ זה גם כוונת התוס' בשפוטא של דבורה
 "שקיבלוה עליהם משום שכניה".

(B)

היתר זה שמינוי מרצון על דעת הקהל אין
 בו משום שררה, הוזכר גם לגבי שמעיה
 ואבטליון. כזכור שמעיה ואבטליון היו מקהל גרים
 ושימשו כנשיאי בית דין.

(C)

וכן כחב הריב"א בפירושו על התורה
 בפרשת משפטים. ומכאן יש ללמוד שאם גר או אשה
 מתאימים לתפקידים ביותר, ואין כמותם, מותר למנות
 בשררה.

(D)

מכל האמור נראה שאשה וגר יכולים לשמש
 כמנהיגים ואפי' כגדולי הדור שכח הנהגתם
 מחייבת את הסמכות. אשה וגר יכולים לשמש מורי
 הוראה וללמד תורה ופסקים. תפקידים שהסמכות
 בהם נקבעת לפי כישורי המועמדים והסמכות יונקת
 מהכישורים יכולים לשמש בהם אשה וגר. יכולים הם
 לדון מכלי כפייה. יש ספק אם יכולים הם לקבל
 סמכויות ע"י בחירות דמוקראטיות שדינם כמי
 שהקהל קיבלוה עליהם. ולדעת הרבה מן הפוסקים
 הדבר מותר. ולכן באשה יש להקל בדבר, כיון שעצם
 האיסור יש בו מחלוקת ראשונים, בכל תפקיד יש
 לחלק ברורות, אם יש בו מכה הסמכות או מכה
 ההנהגה.

מכאן יורה דעה

ק"ק

כ"ט

ס"ב

ספר עמוד הימיני
הרב שאול ישראלי
(סימן י"ב, אות ח')

13

ת והנראה שיש לדון בנבחרים ע"ד הבחירות
הנהוגות במדינה שהיא בחירה לזמן מסוים, ואין
הבנים יורשים זכות האבות. שאין כאן לגמר
מתוכן שררה שהחורה דנה עליה. כי אין תוכן
הנבחרים כיום בגדר מתן זכויות אי שיות להם
לשררה של הצבור, ואינם אלא באי כח
הצבור ושל יחיו לפעול מה שצריך לטובת
הציבור. ואעפ"י שיש בידם כח להכריע וגם לכוון
את המסרבים, אין זה ג"כ מכה הנוכחית שהוענקו
להם, אלא החלטת הצבור הוא לפעול לטובת
הענין הכללי גם כשהיחידים טובלים או אינם
מסכימים. וכל הנכנס לכלל הצבור על דעת כו
נכנס, היחידים שהועמדו בראש ומחליטים מנקודת
ראות זו הנם ממלאים שליחות הצבור, ובשמו
פועלים ומכחו הם עושים.

ומכיון שאינם אלא שליחים אין כאן גדר
שררה כלל, כי מכה המשלחים הם יונקים את
כוחם, ואין כאן אלא שררה שהצבור שורר על
עצמו, ומגביל עצמו לטובתו ע"י שלוחיו
שמסר להם ייפיו כח זה.

ובזה יבואר גם שאין ססיה מדין התורה
בעצם התקנה שהנבחרים הנם מינויים לזמן
מסוים וכן אינם מורשים מינוים לבניהם אחרים.
ולכאורה הרי זה נגד הדין שפסק הרמב"ם (פ"א
ממלכים ה"ז): כל השררות וכל המינויים שבישראל
יורשה לבנו ולבן בנו עד עולם. אלא שזה אמור
כשמוסרים לו זאת בגדר שררה שאו זוכה בזה
ושבו אין הדבר בידי הנותנים לסלקו, אולם
בנידתן שלנו אין מוסרים לו מעיקרא שררה ושלטון
אלא בשמם של המוסרים הוא עושה מה שעושה,
ועל כן יש אפשרות להגבילו בזמן, ואין גם מקום
לדיני יורשה בזה.

הרב יוסף קאפח
האשה וחינוכה
(אמנה, תש"מ)
עמוד 37

14

פרט מן הנמצאים שם יבין זאת.
(26) עדין איני יודע שחברות בכנסת נקראת. כיהון בשררה ציבורית" והעוקב אחרי כל

Conversation of R. Binyomin Walfish with R. Joseph B. Soloveitchik
1983-1984. (Interview by Rabbi Dov I. Frimer; March 10, 1996)

During his conversation with R. Soloveitchik, Rabbi Walfish asked the Rav whether women could serve on Shul boards. The Rav responded that he saw no reason why women could not serve as a board member. It was not שררה since the final decision was made by the board and not by the member. The members merely had input.

The Rav did *pasken* that women could not be shul presidents. Presidents had certain prerogatives and that constituted שררה. While there was no *issur*, the Rav also felt it unwise to have women serve as vice presidents, because it would imply that they could serve as presidents - which they could not.

The Rav suggested that women serve as משגיחי כשרות which the Rav said was perfectly מותר. On the contrary, the Rav felt that women, in these areas, may even be better than men. (Compare אגרות משה ע"ה).

הרב מרדכי אליהו
(תחומין - כרך ז')

16

ג. קבלת אשה - ליחידים ולא לכל העם

התוס' בכ"ק טו, א"י"ה אשר תשים הביאו תירוץ נוסף: דשמא היו מקבלין אותה עליהם משום שכינה. ובשיעורי לשון קצת בתוסי' הרא"ש בנדה: מחמת נביאותה קבלוה עליהם. ויש לתמוה, דאי משום דקבלוה עליהם הרי לכך אין צורך להוסיף דהוי מחמת נביאותה, הרי רשאים לקבל על עצמם גם כסולים לעדות ולדין, כגון ג' רועי בקר (משנה סנהדרין כו, א).

נראה שדויקו לאמר כך, שאילולא נביאותה לא היתה קבלה מועילה. דבשלמא יחידים או ציבור מוגדר ומצומצם יכולים לקבל עליהם בהחלטת הכל או הרוב. אך ציבור שלם כיצד יכול היה לקבל על עצמו את דבורה כשופטת, כיצד קבלתם של אלה יכולה לחייב את אלה! ובשלמא בדיני ממונות, בדיני נפשות מאי איכא למימר!
לפי"ז קהילה מצומצמת, ארגון או ישוב יכולים לקבל בהחלטת רוב אישה כיו"ד ההנהלה או המוכרות וכדו'. אך כשמדובר על עם שלם לא תועיל קבלה.

הרב אריה ליב גרוסנס
שו"ת לב אריה ח"ב
סימן כ"א

17

אם מותר למנות גר למנהל בית הספר על מקצועות למודי-חול, האם מנוי כזה נקרא שימת-שררה או לא?

אולם נראה דבעובדא דידן יהיה מותר לדברי הכל דבירושלמי שהבאנו לעיל משמע דדוקא סופרי הדיינים והמכין ברצועה אסור למנותם והיינו התמנות כוון שיש לה ערך וחשיבות של שופטים ושוטרים, שיש בידם דברי-שררה, כוח לכוף, לקיים ולהוציא לפועל הגזירות, התקנות ופסקיו של הבית דין דדוקא כוח שררה כוון אסור, וכן ריש גרנותא יכול לרדות במקל למנוע אלו שרוצים ליקח מים שלא-ביומם, אבל מנהל בית הספר הוא רק לפקח על המורים, התלמידים ולסדר הלימודים, ואין כאן ענין כפייה ושררה, ואינו רק כפועל ומותר ומה שלפעמים הוא מכה את התלמידים אין זה ענין שררה אלא מצות חיבוך, דכל מלמד תינוקות מחוייב לייסר את תלמידו כדאמרין במכות (דף ח' ע"ב) "יצא האב שמכה את בנו והרב הרודה את תלמידו" ולא הוי מינוי של שררה, ומה שהוא ממנה מורים או שוטרים משרתם זה לא הוי בכלל שררה שאין בינו לעשות זה לבדו רק עם הסכם הוועד, וטוב חזי מאי עמא דברי, שממנים אפי"ו נכרי לחפיקד זה, וכן משמים אפילו אשה למנהלת בבית ספר לנערות, ואין לדחות ולומר דכמו שממנים גר על גרים יכולים למנות אשה על נשים, זה אינו, דדוקא בגר שנתמעט משום דבעינן מקרב אחיך זה דוקא למנותו על ישראל אבל על גרים שמיר דמי אבל נשים הו בכלל מקרב אחיך ואין למנות גר או אשה עליהן כמו דאין יכולין למנותן על אנשים, אלא דמנהל בית הספר לא חשיב שררה, ולפי דבריננו מותר למנות גר למנהל, לא רק למקצועות למודי חול, אלא גם ללמודי קודש.

21 הרב אליהו בקשי-דורון שו"ת בנין אב, ח"א, סימן ס"ה

הלכה זו מפורשת גם בדברי התוס' ושאר הראשונים. התוס' בנדרים דף נ ע"א שואלים על הדין שאשה פסולה לדין שהרי כל הכשר להעיד כשר לדין ואשה פסולה להעיד, כיצד דבורה הנביאה, היתה שופטת את ישראל. ותירצו שדבורה היתה דנה על פי הדיבור. אי נמי לא היתה דנה אלא מלמדת להם הדינים. ומבואר שכתב שיפוטה של דבורה הנביאה היתה בהוראה בלבד. ולא היה לה כל סמכות. אעפ"י שברור שהיתה שופטת ומנהיגת ישראל. לפי"ז גר ואשה אינם יכולים להתמנות לכל מינוי שיש בו שררה אפי' למינוי של אמת המים. אבל יכולים להורות ולהנהיג ואף לשפוט את ישראל מכח אמון העם ודעת התורה שבהם. מדברי תוס' אלה לומד הרב חיד"א בברכי יוסף — אשה חכמה יכולה לשמש כמורה הוראה בישראל כדמוכה מדבורה שהיתה מלמדת הדינים, ואין בהוראת איסור והיתר משום מנוי שררה.

22 הרב אהרון ליכטנשטיין האשה וחינוכה (אמנה, תש"מ) עמוד 158

יש תחומים שנראים מינעדים לגבר ובהם יש מחלוקת ראשונים בקשר למקומה של האשה. למשל, האם יכולה אשה לדין? יש הרבה ראשונים הסוברים שאשה יכולה לדין. לגבי עדות אין מחלוקת אבל ניתן לעקוף את שאלת העדות ברוב המקרים, ואף פורסם בשמו של הרב הראשי שבכל בתה"ד בארץ כיום מקבלים עדות של נשים, כשנהוג זה מבוסס על שיקולים הלכתיים המאפשרים התמודדות מעשית עם הבעיה.

השאלה היא, באיזו מידה רוצים להנציח את המצב ההתחלתי הקיים בהלכה או לשנות אותו בדרכים הלכתיות לגיטימיות, בהתחשב בהתפתחויות הסטוריות. זו שאלה השקפתית שאינה מייחדת רק לבעיה שלנו אלא לעוד הרבה שאלות, כגון: שביעית, היתר עיסקה ועוד. כשאנו עוקפים את ההלכה בכלים הלכתיים כמובן, האם יש לומר שההלכה רצתה או כך והיום היא רוצה אחרת? או שההלכה דורשת אותו דבר גם היום ואנחנו לא מסוגלים לעמוד בזה? כדי לדין בבעיה זו צריך לראות לא רק את השאלה הספציפית העומדת על הפרק, אלא גם את העומק הערכי של הבעיה. כשאנחנו באים היום לעקוף את ההלכה בכלים כשרים, יש לשאול האם זה למען השגת דבר שמבחינה ערכית והורנית הוא משמעותי או לא. יש הכולל את עוסקים בהערמה עמי"ג להאכיל כמה נשים עניות כמו במקרה של ר' טרפון בירושלמי (יבמות פ"ד ה"ב) או כדי שבישהו ירוויח עוד כמה לירות.

לבעיית שינוי או תיקון מעמד האשה, אם ניתן לבנות חברה בריאה ושלימה יותר, כהתחשבת בערכי תורה והלכה, יש לטעון שמה שהיה פעם התאים למצב של אז, והיום יש מקום להתייחס למציאות היום בחלל ריק. א"א לחזור אחורה למצב של פעם, זה לא ריאלי. א"א להחיות את התמימות הפסטגית שהיתה לאשה אז. מכאן שצריך להחליף את ה"צאנה וראנה" במשנה הולק'י, ללמד נשים יותר ולתת להן תוכן חיים שהוא קרוב יותר לגבר, כדי שהנשים תפקנה תועלת מן המציאות הקיימת. אבל לא זה ולא זה ודאי שא"א. לא אמנה תמימה כמו פעם ולא ליכוד תורה רציני, אם כן האשה תיפול בין שני הכסאות וזה וודאי לא טוב.

מכל מקום ברור שעם כל התיקונים והשינויים השוני בין המינים קיים, בהלכה ובחיים, וחיובים לחנך בת למצוא משמעות וערך בתחומים המיועדים לה. הבעיה היא שאותם תחומים שה' נתן לאשה בטבעה — והם מאד מרכזיים — מוזלזלים בהם רבים היום. אצל כל התנועות לשחרור האשה ללדת ילד זה כמעט בזיון. כל שכן להניק אותו. שולחים את הילד למעון מגיל שנה, רואים בו עומס. כל הרברים הללו שצריכים להעניק אושר עמוק לאשה הופכים לדברים מיכניים, ואו שואלים כמובן מה הייעוד של האשה. צריך לחנך את הבת להכיר בערך המשפחה, נידול הילדים, כדבר המשמעותי ביותר בחיים. צריך ללמד אותה למצוא סיפוק בתפקיד זה, ואז אין התמרמרות. אני חושב שאני מכבד אשה לא פחות מאשר כל תנועה לשחרור האשה. אבל אני מכבד אותה כאשה; אינני חושב שאני צריך לכבד אותה רק ברגע שאני הופך אותה להיות גבר.

ה. הוראת איסור והיתר

ספר החינוך מצוה קנ"ב:

יין ושכר אל תשת — וכן שלא להורות בדבר מדיני התורה — בכל מקום ובכל זמן בזכרים וכן באשה חכמה ראויה להורות.

ברכי יוסף חו"מ סימן ז אות י"ב:

אף שאשה פסולה לדון, מכל מקום אשה חכמה יכולה להורות הוראה וכן מתבאר מהתוספות לפי תירוצי אחד [מצוטט לעיל] שדבורה היתה מלמדת להם דינים. וכן תראה בספר החינוך בענין שתוי.

שערי תשובה או"ח סימן תס"א אות י"ז:

תלמיד הגאון מו"ה העשיל ז"ל אמר בשאירע שאלה מענין נפוחה [באפיית המצות] לפניו, היה מצוה לבני ביתו להורות הוראה זו ולראות אם אין הנפיחה נראית משני העברים. נראה שמה שנאמר שהיה מצוה לבני ביתו להורות הוא שפת יתר שלא בדקדוק, כי ח"ו לתלות בוקי סריקי בגאון ז"ל שמסר ההוראה לבני ביתו. אך הכונה לומר שהיה סומך על ראות עיניהם והבחנתם כדת הנשים שהן רגילות במעשה אופה, והן יודעות ביותר להבחין ולהבחיל בין הנפיחה שמחמת האור ובין הנפיחה שמחמת החמוץ. וכאשר עושים המורים [מורי הוראה] לפעמים — כשנמצא בעופות איזו שאלה באברים או בעצמות העוף וצריך ל"ע"ת מה טיבו, דרכם לשאול בנשים אשר עוסקות בזה ובקיאאות בתרנגולים וסומכים עליהן בענין — אבל לא בהוראה.